

תימה וביאור בתפלת

"מה אנו וכו' ומותר האדם מן הבהמה אין"

לו) וכענין שאמרנו מדברי שלמה³⁴⁹, תקנו בתפלת השחר ודוי³⁵⁰ "מה אנו וכו'³⁵¹, אבל אנחנו עמך" וכו'. וזה תימה, האיך יהיה "מותר האדם מן הבהמה אין", כיון שיש בני אדם מגיעים למעלה עליונה מאד, להיות בעלי ברית לאלקים, ולהיות השם אוהבו כאברהם, ושמח בו כיעקב³⁵². אבל הכונה להם לומר שאין במעשינו יתרון לנו ואין ביד האדם להותיר גופו יותר מן הבהמה³⁵³.

חזון יואל

349. שאין יתרון במעשה האדם, ולא ישאר כלום בעולם הזה. מחנה המלחמה

350. צ"ב איך קרא הרמב"ן לתפלה זו "ודוי", שלא נזכר בנוסח זה "חמאתי" וכדומה, ולכאורה חסר עיקר ענין ודוי.

אלא הרמב"ן הולך כאן לשיטתו, שכתב בפירושו לספר איוב (מב ו) שאיוב אמר "נחמתי על עפר ואפר", ופירש הרמב"ן שעפר ואפר "הוא הגוף, שהוא עפר ואפר. כי כן יתוודו הצדיקים עם בוראן, כדרך (בראשית יח כז) 'ואנכי עפר ואפר'". ואיוב אמר שהוא מתחרט שהיה חפץ מוכת גופו וחיי עולם הזה, וחשב כי החיים הם חסד לאדם והמות לצדיק הוא חמס ורע. ועכשיו הוא מתנחם על שהיה רוצה עניני הגוף, והוא רוצה לדבק בהשי"ת, להיות נפשו צרורה עמו בצרור החיים. וזה ודוי הצדיקים, יעו"ש.

וזהו מה שכתב כאן הרמב"ן "מה אנו" וכו' הוא ודוי, שהכוונה היא כמו "אנכי עפר ואפר", שאנחנו מתחרטים על מה שחפצנו מוכת הגוף ועניני עולם הזה, שאינם חשובים באמת. ועכשיו אנחנו אומרים שאין כל זה כלום, אלא אנחנו רוצים לעשות רצון הבורא ולהיות דבוקים בו ית' כמו האבות, וכמו שממשיך הרמב"ן ומפרש. ועיין שער הגמול להרמב"ן הערה 318 בענין זה.

351. "מה חיינו, מה צדקותינו וכו' כי רוב

מעשיהם תוהו וימי חייהם הכל לפניך, ומותר האדם מן הבהמה אין", כמו שמוכח בסידורים.

352. כהמשך נוסח "ודוי" זה: "אבל אנחנו וכו' בני אברהם אהבך [ונקרא כן בקרא (ישעיה מא ח): "זרע אברהם אהבי"] וכו' עדת יעקב בנך בכורך, שמאהבתך שאהבת אותו ומשמחתך ששמחת בו" וכו'.

הרמב"ן לא הזכיר את יצחק, ונראה טעמו משום שזכר אצלו רק שנעקד, אבל לא נזכר אצל יצחק הקורבה או חביבות וכדומה שבאן מחמת העקידה, כמו שנזכר "השם אוהבו" או "שמח בו".

353. ר"ל "אין במעשינו יתרון" ותועלת לגופנו שישאר לעולם ולא יהיה בטל, שכמו שהבהמה סופה למות וגופה נאבד, כן האדם סופו למות וגופו נאבד, ואין גוף האדם עדיף מגוף הבהמה.

והנה דברי הרמב"ן כאן הן כדברי התנא דבי אליהו זוטא (פ' כד), שהקשו התם איך אמר שלמה (קהלת ג יט) "ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל", והלא האדם מוכר ברכה להקב"ה כשהוא אוכל, וכשהוא שותה, וכשהוא הולך לישון, וכשהוא מתעורר וכיוצא בזה, ואם כן איך נחשב לבהמה. ותירצו שהכוונה לשעת מיתה, שכמו שמחליטים על שחיטה של זו כך מחליטים [בבית דין של מעלה] למיתה של זה. והן הן דברי הרמב"ן, שכתב כן מדעתו.

אבל יש בידו לעשות רצון בוראו, ולהיות דבק³⁵⁴, כמו האבות שהיה להם קורבה גדולה ומעלה יתירה אצל הבורא³⁵⁵, וישאר שמם וזכרם – אפילו בעולם הזה – לבניהם לדור ודור³⁵⁶. ואנו, מה חסדנו ומה צדקנו במצותיו של הקב"ה³⁵⁷, שלא יצדק או ירשע האדם מדעתו³⁵⁸, כאנפה והחסידה, או בהמות וחיות הטרף³⁵⁹.

חזון יואל

ית' אפשר לזכות גם לזה.

³⁵⁷. לכאורה הפירוש: איזה ערך וחשיבות יש לחסדים ומצות שעשינו. אבל הרמב"ן מקשה, בשלמא אפשר לומר "מה אנו" ולומר "ומותר האדם מן הבהמה א"ן" על עניני גופו שאין בהם דבר שיתקיים ולא יהיה נאבד ובטל יותר מן הבהמה. אבל "חסדנו" ו"צדקנו" הן ענינים רוחניים, ואיך שייד לדמותם לעניני הגוף ולומר שאינם קיימים. ועל זה מתרץ: שלא יצדק או ירשע וכו', ועיין בהערה הבאה.

³⁵⁸. כוונת הרמב"ן בתירוץ זה אינה מבוארת כל הצורך, ואפשר כוונת "מה חסדנו מה צדקנו" לחסד וצדק שאנחנו מחדשים לפי דעתנו, לא על פי התורה, שהתורה לא אמרה שזה חסד או אם אנחנו מחדשים איסור מדעתנו. ולכן מדוקדק הלשון "חסדינו", ר"ל חסד שאנחנו אומרים שהוא חסד, ומה "צדקנו" ר"ל צדק שאנחנו אומרים שזה צדק, ולא שהתורה אמרה כן, שאי אפשר לנו לחדש מצוות או איסורים. [אבל לשון "מה חסדנו ומה צדקנו במצותיו של הקב"ה" לכאורה משמע שהכוונה למצוות התורה, לא "מצוות" שהאדם מחדש מעצמו].

אלא נראה שר"ל "מה חסדנו מה צדקנו" בחסדים ומצוות שעשינו משום שאנחנו מסכימים לאותן מצוות ולפי דעתנו יש לעשותם, ולא משום שצוה כן הקב"ה בתורה. ועשייה זו היא כעשיית עופות בהמות וחיות, שאין להם דעת, שלענין עצם המצוות אין שום ערך לדעתו של בשר ודם, שהמצוות הן דעת הבורא ית'. ואף שאנחנו מפרשים מעמים

³⁵⁴. דבק בבורא ית', ולכן אף שאין בידנו "להותיר" גופנו יותר מן הבהמה, וכוזה "ומותר האדם מן הבהמה א"ן", אבל יש ביד האדם להותיר נפשו כשעשה רצון בוראו, ועל ידי זה יתקיים לנצח. והנה יש שפירשו "מה אנו" וכו', שזה אמת שהאדם מותר מן הבהמה א"ן, אבל כיון שאנחנו בני האבות יש לנו זכות מיוחדת, כמו שכתב השי"ח יצחק (סידור הגר"א, אשי ישראל): "מעצמינו אין לנו שום מעלה, וגם מה שיש לנו הוא רק מאשר אנחנו בני אברהם יצחק ויעקב". אבל הרמב"ן פירש שר"ל אין בידנו להותיר בעניני הגוף דבר קיים יותר מן הבהמה, אבל בידנו "להיות דבק" בבורא כמו האבות.

³⁵⁵. משמע שהרמב"ן מפרש כל זה בכוונת "אבל אנחנו וכו' בני אברהם אהבך שנשבעת לו וכו', זרע יצחק יחידו שנעקד וכו', עדת יעקב וכו', שמאהבתך שאהבת אותו" וכו'. והיינו שכיון שאנחנו בניהם של האבות יש לנו יכולת להגיע למדרגה של "קורבה גדולה ומעלה יתירה אצל הבורא". ואין הרמב"ן מפרש שמתרצים שיש לנו זכות אבות [עייין הערה ³⁵⁴], ואפשר משום שיש להקשות, שנהי שזכות אבות היא חשובה, אבל אין זה מספיק שנהיה אנשי מעלה ושנזכה להתקיים לעולם הבא. ולכן מפרש הרמב"ן שהכוונה היא שגם אנחנו יכולים להיות כמו האבות, שבידינו לעשות רצון הבורא ית', ונהיה אנחנו דבוקים בו יתברך.

³⁵⁶. ר"ל לא זה בלבד שזוכים להתקיים לעולם הבא, אלא אפילו בעולם הזה זוכים שישאר זכרונם. ואפשר הזכיר הרמב"ן ענין זה כנגד מה שאומרים "ואנשי השם כלא היו", שכשעושים רצון הבורא